

Odpověď k poznámce Františka Franty

Souhlasíme s F. Frantou, jestliže ukazuje na určité shody mezi naší konceptualizací základních aspektů sociálně kulturní skutečnosti a obdobnou klasifikací E. Chalupného. Obecně je třeba říci, že sociologické dílo E. Chalupného představuje jeden ze základních článků ve vývoji československé sociologie; Chalupného sociologie přes svá dobová omezení obsahuje mnoho racionálních prvků a pozitivních podnětů, které může naše současná sociologie dobře zhodnotit ve své práci. Je škoda, že sociologické dílo E. Chalupného — podobně jako sociologický přínos jiných autorů, zejména I. A. Bláhy, J. L. Fischera aj. — dosud čeka na své komplexní kritické zhodnocení z hlediska soudobé marxistické sociologie.

Jedním z těchto racionálních momentů je zmíněná Chalupného klasifikace, rozlišující v kultuře a) činitele, b) činnosti, c) výtvořiny činnosti. Tato klasifikace je nepochybně velmi prostá, přitom však užitečná a nosná. Chalupný si sám uvědomuje určité historické obdoby i souvislosti své klasifikace, zejména poukazuje na skutečnost, že Eubank na základě rozboru pojmové výbavy tehdejších sociologických koncepcí dospěl nezávisle k obdobné klasifikaci. Ve svém článku jsme poukázali na skutečnost, že v podstatě shodný přístup je obsažen v jedné z Marxových formulací v *Německé ideologii*. Tyto okolnosti ovšem neumenšují přínos Chalupného samého.

Problém Chalupného pojetí tkví však spíše v tom, že nevyužívá své klasifikace, aby zdůraznil složitost a mnohorozměrnost společenské skutečnosti, a aby ukázal, že jednotlivé jevy a procesy ve společnosti se určitými svými aspekty začleňují do odlišných soustav vztahů, že společenská skutečnost má multidimenzionální charakter. Tuto orientaci nemůže Chalupný sledovat již proto, že pojem kultury či civilizace je mu všeobšíhlý a univerzální v tom smyslu, že podle něho označuje úhrn společenské skutečnosti, totalitu lidského světa, nikoli jen jednu její osu nebo jednu její stránku k této ose se vztahující. Proto také Chalupný ve svém vlastním výkladu v podstatě nerozlišuje hledisko činnosti a hledisko výtvořiny, nýbrž ve výstavbě svého systému je programově slučuje. Ze stejných důvodů vykládá Chalupný kategorií činitelů v tom smyslu, že pod ní subsumuje vedle přírodních podmínek kulturní prostředí a kulturní vlastnosti a výtvořiny lidské. Proto také z tohoto hlediska „činitelů“ nezkoumá Chalupný společenské skupiny, společenské třídy

a jiné společenské útvary jako opravdové „činitele“. Jeho jednostranná kulturalistická orientace se projevuje zejména v tom, že se snaží začlenit do svého systému kulturních výtvořin všechny společenskokulturní jevy, včetně všech skupinových jevů a jevů společenské organizace; podtrhuje přitom „systematickou shodnost organizace s ostatními výtvořiny kultury“ a tvrdí, že skupinové a organizační jevy jsou kategorií téhož řádu jako jiné projevy kulturní. (*Sociologie II*, sv. 2, str. 178). Je zřejmé, že při takovém přístupu mizí relativní odlišnost a specifická demoskopického a kulturologického hlediska, že se nerozlišuje nebo přímo zaměňuje systém skupiny na straně jedné a systém skupinové kultury nebo subkultury (zahrnující určité momenty organizace) na straně druhé. Těchto několik poznámek snad stačí, abychom naznačili, že výklad a využití uvedené Chalupného klasifikace v jeho díle není bez problému. Tento otázkám jsme se v našem článku obecného charakteru nemohli bohužel věnovat a proto jsme se raději soustředili nikoli na historický, nýbrž na logický kontext problému. K celé otázce se podrobněji vrátíme ještě při jiné příležitosti.

Miloš Kaláb

Zdeněk Strmiska

Poznámka k článku Martina Marušiaka: Teorie frustrace (*Sociologický časopis* 3 1967)

Autor ve velmi užitečném informativním článku uvádí čtyři nejdůležitější způsoby reakce člověka ve stavu frustrace: agresivitu, rezignaci, regresi a fixaci.

Fixaci popisuje jako „strnulý... způsob jednání, opakování týchž forem činnosti, které za daných okolností nevedly k žádoucím výsledkům“. Fixaci přitom ztotožňuje s obsesí, což pokládám za zásadně nesprávné. Obsese je představa, myšlenka nebo způsob jednání, který se vnucuje postiženému proti jeho vůli, přičemž postižený si nevhodnost či nesmyslnost obsese uvědomuje a trpí tím. Proto je obsese chorobným příznakem a přivádí obsedantně reagujícího člověka k lékaři. Naproti tomu u fixních ideí, o nichž autor mluví, takový rozpor není, člověk „s klapkami na očích“ se svým strnulým názorem nebojuje, spíše bojuje za něj.

Dvojznačnost termínů už natropila mnoho škod. Pokládám za nebezpečné, aby se téhož termínu užívalo v jednom významu v psychopatologii a v jiném významu v psychologii zdravých osob, případně v sociální psychologii. V daném případě by hrozilo

nebezpečí, že spousty neschopných a duševně pohodlných lidí by mohly vystupovat jako obsedantní neurotici, tedy v roli obětí místo v roli zdroje těžkostí.

Jiří Štěpánek

Odpověď na poznámku MUDr. J. Štěpánka k teorii frustrace. (Vymezení pojmu fixace a obsese)

Někteří sociální psychologové¹ používají termínu obsese pro označení chování ve stavu frustrace. Tímto termínem označují „nátlak opakování“ takového druhu jednání, které za daných podmínek nemá cenu. Stejně jednání se zkrátka opakuje vícekrát, třeba zkušenosti ukázaly, že to nevede k žádoucím výsledkům. Na rozdíl od čisté regrese, chování člověka ovládaného „fixní ideou“ může mít všechny znaky normálních návyků, ale jeho specifika spočívá v tom, že se zakládá na strnulosti. Pravděpodobně by se hodil pro označení toho, co nazývá J. A. C. Brown úporností (idée fixe), které přibývá na síle ve frustračním stavu, spíše termín fixace, nikoliv, jak tvrdí sám, obsese. V psychiatrii obsese je „chorobným příznakem“

(MUDr. Štěpánek). V tomto případě jde spíše o jistou podobnost s tímto chorobným jednáním, nikoliv o identitu. Dalo by se snad říci, že tento druh reakce připomíná reakce člověka „obsedantně reagujícího“, i když nemusí jít o jednu a tutéž věc. Mnoho termínů převzatých z psychologie nebo psychiatrie nabylo jiného smyslu, než byl původní. Je všeobecně známo, že pojmy z jednoho oboru se přenášejí do oboru druhého a nabývají pak poněkud jiného smyslu. V psychiatrii jsou to termíny přesně vymezené. Ale když Fromm mluví např. o sociální schizofrenii, o biofilské nebo nekrofilské orientaci, tvrdí opět něco, co není zcela shodné s tím, co se původně těmito termíny rozumělo. Sociologie a sociální psychologie často používají termínů z jiných oborů rovněž pro označení poněkud odlišných situací. V tomto případě souhlasím se Štěpánkem, že pojem „obsese by nebylo správně ztotožňovat s fixací“. A pro označení reakce na frustraci, o které jsme mluvili, by snad byl vhodnější termín fixace, který velmi často používá řada psychologů (N. R. F. Maier, Williams, Skinner atd.).

Martin Marušiak

¹ J. A. C. Brown, *The Social Psychology of Industry*.